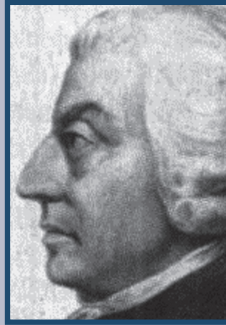
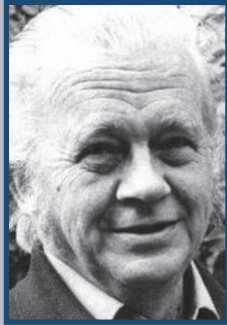
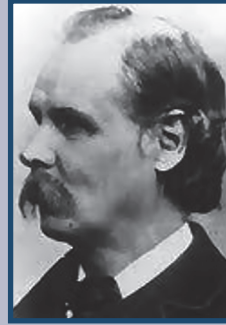
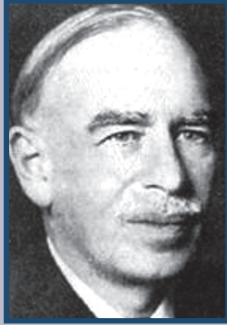
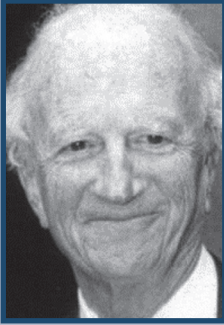

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Fülöp Katalin

A közgazdaságtan régi és új axiómái I.

A munka

Fülöp Katalin
A közgazdaságtan régi és új axiómái I.

Fülöp Katalin

A közgazdaságtan régi és új axiómái I.

A munka

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2023

A TKP2020-NKA-09 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a Tématerületi Kiválósági Program 2020 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

Szakmai lektor
Szemplér Tamás

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó

A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Pordány Katalin

Olvasószerkesztő: Fülöp Éva

Korrektor: Nagy Judit

Tördelőszerkesztő: Tihanyi József

ISBN 978-615-6598-12-7 (nyomtatott)

ISBN 978-615-6598-13-4 (elektronikus PDF) | ISBN 978-615-6598-14-1 (ePub)

© A szerző, 2023

© A kiadó, 2023

Minden jog védve.

Tartalom

Bevezetés	7
Munkaerő és munkabér a közgazdaságtanban, az élő axiómák	9
Az ortodoxia paradigmája	9
Fogalmak	11
A munkapiac működése	15
A munkabérek	17
A nagy elődök munka- és bérelgondolásai	19
A preindusztriális korok közgazdászainak nézetei	19
Polgári indusztriális nézetek	30
A marxista munkaérték-elmélet	45
A neoklasszikusok térnyerése	53
A világvallások munka- és bérelgondolásai	65
A világvallások szemlélete	65
A hinduk gazdaságfilozófiája	66
A buddhizmus és a munka	69
A judaizmus és a munka	72
Az iszlám gazdaságtan	77
Keresztények a munkáról	81
Work-life balance	93
A munka és a pihenés premodern viszonya	93
Az analitikus filozófia posztmodern munkafelfogása	95
A work-life balance szlogen divatja és a menedzsmenttanok világa	98
A munkavégzés 21. századi kihívásai	99
A főáramú gazdaságtan elmélet kritikája	103
Melléklet	111
Felhasznált irodalom	129

Vákát

Bevezetés

Elterjedt vélemény, hogy a közgazdaságtan sokkal kisebb mértékben járul hozzá a nagy világproblémák megoldásához, mint az lehetséges és elvárható lenne. Miközben óriási tömegek élnek nélkülözésben, pénzügyi krízisek ütik fel a fejüket, demográfiai és ökológiai összeomlás fenyeget, forradalmi technológiai változások zajlanak, az óriási ismeretanyagot felhalmozó közgazdaságtudomány intellektuális monopóliumot épített ki a maga számára, önkorrekcióra nem hajlik, inkább a tudást a maga számára meghajlító hitrendszerként, mintsem nyitott és virulens tudományként működik. Lazítani kellene tehát az axiómák rendszerét és frissítésként beengedni alternatív – vagy divatosabban heterodox – elméleteket. Szigorúnak hangzó ítélet, bár az *érted haragszom, nem ellened* attitűd kiviláglik. Van ennél durvább vélemény is, ez károsnak és fertőzőnek gondolja a fősodratú közgazdaságtan látásmódját, amely alattomosan fertőzi meg a társadalomtudományokat és a hétköznapi gondolkodást. Drámai fejtegetéseket olvashatunk manapság, amelyek szerint a haszonelvű gazdasági felfogás hamarosan visszafordíthatatlanul tönkreteszi a természetet, bedönti a társadalmakat és pusztulásba sodorja az emberiséget. Közben a közgazdaságtan mai főpapjai szerint is inog kissé a paradigmák rendszere, a világ jelenségeit egyre nehezebb a korábbi feltevések alapján magyarázni. Pedig a jó szándék evidens, és óriásiak az ambíciók, hogy a gazdaság és a társadalom, sőt a környezet összes jelenségéről mondjunk valami érvényeset. Szakmán belülről ez nem látszik reménytelennek, különösen nem károsnak. Az *ajtónyitogatás* korábban sem volt idegen a közgazdaságtantól. Így lett az érvényes axiómák alapján gazdaságtana a bűnözésnek, a tudásnak, a figyelemnek és a boldogságnak is.

Arisztotelész óta papírunk van arról, hogy mindannyian a boldog életet keressük. Szerencsétlenségünkre olyan összetett ideált választottunk, amely komplexitásában szinte felfoghatatlan, millió összetevője, ha egyáltalán feltárható, egyszerre sosem megtapasztalható. A sok ezer év alatt összegyűlt kollektív bölcsesség szerint az élethosszig tartó értelmes aktivitás – nevezhetjük akár munkának is – feltétlenül része a boldogságnak. Ez adja a vizsgálat relevanciáját.

A munka a közgazdaságtan top tíz kategóriájának egyike. A munkagazdaságtan ma is pezsgő terület, különösen, ha hozzákapcsoljuk a menedzsmentet is. Az irányításban, a munkaszervezésben folyamatos az innováció, de a munkafolyamatok és a munkakörülmények is alapjaikban változtak meg a közelmúlt során. Mindez semmi ahhoz képest, ami előttünk áll. Úgy véljük, hogy

a következő évtizedek egyenesen a munka forradalmát hozzák majd, nagy eséllyel teljesen mást és bizonyosan egészen másként fogunk hamarosan dolgozni. A munkaaxióma eközben stabilan tartja magát. A közgazdaságtan a neoklasszikusok nyomán a munkát ma is egyfelől erőforrásként, másfelől áldozatként értelmezi, következésképpen a munkabér költség és kompenzációs ellenérték. A munkatermelékenységnek a mikro- és makrogazdaságban is kulcsszerepe van, a menedzsment a figyelmét mára a működés lényegében minden területén a munka mért hatékonyságához igazítja. Eközben a felnövő munkavállalói generációk és az újabb munkafajták egyre nehezebben simíthatók bele a modellekbe, a munkaerőként való viselkedés egyre kevesebbek számára evidencia, a munka és a magánélet egyensúlya pedig divatos, de megoldhatatlan szlogen. Egyre hangosabb az a vélemény is, hogy a munkát a jövedelemtől el kellene választani.

Az elmélettörténet hihetetlenül sokszínű, a munkával kapcsolatban is évezredek tudás birtokában vagyunk, és ez sokkal szélesebb perspektívát biztosít, mint amit jelenleg felhasználunk belőle. Érdemes meríteni belőle.

Munkaerő és munkabér a közgazdaságban, az élő axiómák

Az ortodoxia paradigmája

A főáramú közgazdaságtant másként neoklasszikus gyökerű vagy ortodox közgazdaságtanként szokás emlegetni. Természetesen nem jelent teljesen homogén ismeretanyagot, de elég jól körülhatárolható, részben az alkalmazott módszertana, részben a feltételezett paradigmarendszere alapján. Hahn szerint a paradigmát általában elfogadott modell vagy minta értelemben használják. „A paradigmák annak köszönhetik helyzetüket, hogy segítségükkel versenytársaiknál sikeresebben lehet megoldani néhány olyan problémát, amelyet a kérdéses tudományterületen tevékenykedők időszerűnek tartanak.”¹

Egyáltalán nincs egységes álláspont a tekintetben, hogy hányszor történt a közgazdaságban paradigmaváltás, és melyik változás tekinthető annak egyáltalán. Mátyás Antal öt önálló paradigmát különböztet meg, Phyllis Deane szerint a tudomány egymást sorozatban váltó paradigmák története, de olyanok is vannak, akik szerint Hahn vagy Popper definíciói alapján nem is beszélhetünk paradigmarendszerről a társadalomtudományokban, hiszen az elvárható egyértelmű verifikálhatóság és falszifikálhatóság nem teljesül.² Ha viszont ettől az erős kritériumtól eltekintünk és létjogosultságot adunk a paradigmának, senki sem lesz, aki a neoklasszikus gyökerű közgazdaságtanra ne tekintene alapelveiben és módszereiben felettébb koherens paradigmarendszerként. Becker szerint:

„[A] közgazdasági megközelítés más megközelítéseknél sokkal nyíltabban és tágabb körben feltételezi a maximalizáló magatartást, legyen szó akár egy háztartás, egy vállalat, egy szakszervezet vagy egy kormányhivatal hasznossági vagy jóléti függvényének maximalizálásáról. Továbbá a közgazdasági megközelítés piacok létét feltételezi, melyek változó hatékonysággal koordinálják a különböző résztvevők (egyének, vállalatok, sőt országok) cselekvését oly módon, hogy viselkedésük kölcsönösen összehangoltá válik. [...] A szűkös erőforrásokat az árak és más piaci eszközök osztják el a társadalomban, és ezáltal korlátozzák a résztvevők vágyait, és koordinálják azok cselekvéseit. [...] Ahogy én látom, a maximalizáló magatartás, a piaci egyensúly és a stabil preferenciák – könnyörtelenül és rendíthetetlenül használt – feltevései alkotják az ökonómiai megközelítés lényegét.”³

¹ KUHN 1984: 45.

² GALBÁCS 2016: 5.

³ BECKER 2005: 132.

A neoklasszikus közgazdaságtan az egyéni gazdasági szereplőket vizsgálja, a szereplők racionális viselkedését feltételezi, és a gazdaságra mint egyensúly felé törekvő rendszerre tekint.⁴ Öndefiníciója szerint a közgazdaságtan a szűkös erőforrások közötti racionális választást tanulmányozza, az optimumpontokat keresi. A neoklasszikus axiómagyűjteményre vonatkozóan az alábbi állításokat szokás megfogalmazni:

- Az ortodox gazdaságtan a tudományt értékmentes, objektív, pozitív tudománynak tekinti, amely vizsgálódási területét nem a társadalom egészében jelöli ki, hanem a szűkös eszközök közötti választást tanulmányozza.
- Vizsgálódásának tárgya a társadalomtól elszeparált egyén önálló döntései ahelyett, hogy az egyének és csoportok interakcióin keresztül értelmeznék a döntéseket.
- Axiomatikus kiindulópont, hogy a gazdasági szereplőket önérdekük motiválja, szükségleteik kielégítését maximális szintre igyekeznek hozni, és ehhez racionális mérlegelést végeznek. Az ortodox gazdaságtan az ajándékozást és az altruista magatartást is önérdekek követésére vezeti vissza. A neoklasszikus axiómák talaján fejlődött ki a közösségi döntések tana, amely a redisztribúcióra, az állami bürokráciára és más társadalmi szintű döntési problémára is a haszonelvet és a marginalista módszereket alkalmazza.
- Mivel a gazdasági aktivitás legnagyobb részét piaci mechanizmus működteti, a közgazdaságtan mindenekelőtt a piaci működést tanulmányozza, s szintén alaptételként fogadja el, hogy a piacok épp úgy, ahogy az egész gazdaság, egyensúly felé tartanak, ez létre is jön és stabil állapotot jelent. A piacok logikájával magyarázza a gazdaság, sőt a társadalom működését.
- A piaci működés révén érvényre jut a hatékonysági kritérium, a jóléti optimum pedig csakis ennek révén érhető el a fősodratú elméletekben. Szintén neoklasszikus axióma a csökkenő tényezőhozadék és a jövedelemelosztás határtermelékenységeken nyugvó rendje.
- A szabadpiaci működés akadályai csökkentik a hatékonyságot, és éppen a jóléti optimum elérését akadályozzák azzal, hogy többletköltséget generálnak. A piaci működés az erőforrások teljes körű kihasználása felé tereli a gazdaságot, bár a külső keresleti és kínálati sokkok ciklikus működést, válságot, időleges *output*-visszaesést okozhatnak.

⁴ MELLÁR 2017: 23.

- A piaci működést a neoklasszikusok akkor nem tekintik ideálisnak, ha külső tényezők, például externáliák lépnek fel, és ezzel piaci kudarcokat okoznak. Az állami szerepvállalást ezért általában nem pártolják, mert az torzítja a piaci rendszer működését.⁵
- A *mainstream* elméletben minimum háttérbe szorul az úgynevezett személyes gazdaság vagy a magánszervezeti gazdaság problémaköre, lényegében a családon és a személyek közösségein belüli gazdálkodás, az önellátás problémaköre és a nonprofit tevékenységek, ahol a reciprocitás érvényesül. Ha egyáltalán foglalkozik valaki az ezen a szinten felmerülő kérdésekkel, akkor a piaci logikát teríti rá ezekre is.⁶ Pedig a munka kapcsán nagyon sok olyan helyzet van, amikor a piaci viszonyulás kizárt vagy biztosan nem domináns. Ilyen a kaláka, a családi gazdaságban végzett munka, az önfoglalkoztatás, a családon belüli rászorulóknak érdekében végzett munka vagy az önkéntesség.

Fogalmak

A munka szerepét és jelentőségét a gazdaságban egyetlen valamennyire is átfogó elméleti gazdaságtani írás sem kerülheti meg. A munkafogalom mellett, gyakran helyett a munkaerő vagy munkaerőforrás kifejezést használjuk. Szintén alapfogalom a munkabér és ennek sokféle értelmezési tartománya – reálbér, nominálbér, bruttó és nettó bér, havi bér, darabbér, átlagbér, jövedelem stb. –, valamint a bérköltség. A munkához szorosan kapcsolódik a termelékenység és határtermelékenység fogalma, valamint a munkapiac minden kellékével, kereslettel, kínálattal, egyensúllyal és egyensúlytalanságokkal. A munkamegosztás, leggyakrabban szakmai specializáció értelemben, szintén a gazdaság alapvető szervező ereje. Logikusan idecsatolható kérdések még a foglalkoztatottság, munkanélküliség, aktivitás kérdésköre, ezek viszont inkább nemzetgazdasági keretekben értelmezhetők. A foglalkoztatottsággal kapcsolatos álláspontok tárgyalása viszont olyan tágra nyitná a témát, hogy ez csak említés szintjén kerül szóba. Így a következőkben a munka, a munkamegosztás, a munkaerő, a munkabér és annak mechanizmusa, valamint a munkapiac működése kerül összefoglalásra abban az összefüggésrendszerben, ahogy a főáramú közgazdaságtan ezt jellemzően tárgyalja.

⁵ MELLÁR 2017: 7.

⁶ Lásd Becker tevékenységét.

A munkára általában a társadalom fennmaradásához szükséges tevékenységként gondolunk, amelynek mai tudásunk szerint harminc-negyvenezer éves messzeségbe vezet vissza a története. Az emberiség őstörténetének munkatevékenysége a vadászat és a gyűjtögetés volt, az utolsó jégkorszak után megjelent a földművelés, azóta pedig egyre csak gyarapszik a változatos ipari, mezőgazdasági tevékenységek és szolgáltatások köre, amelyekre munkaként tekintünk. A munkadefiníciók jellemzően nagyon általános megfogalmazások.

„A testi vagy lelki erőnek megfeszítése, melynek célja valamit véghez vinni, vagy eléállítani, vagy képezni stb. [...] A testi és lelki erő megfeszítésének tárgya, vagyis azon dolog, melyet valaki véghez visz, eléállít, készít, képez stb.”⁷

A Pallas Nagy Lexikona szerint a munka közgazdasági értelemben

„az a tudatos emberi tevékenység, melynek célja gazdaságilag hasznosat, értékeset teremteni. A M.-nak azonkívül, hogy fontos termelési tényező, az emberi művelődésre nézve óriási jelentősége van. Abból, amit a természet fáradtság nélkül nyújt, a legkezdetlegesebb emberi lény sem létezhet. Csakis számos nemzedék folytonos és haladó, munkája emelheti az embert a művelődés magasabb fokára. A M. a testi jólétre is kedvező hatást gyakorol, míg a munkanélküli folytonos élvezet unottsághoz, elzsibbadáshoz vezet. A M.-nak erkölcsi jelentősége is van egyrészt azáltal, hogy az ember hivatásszerű tevékenységévé s mint ilyen az erkölcsi életcélok eszközévé válik, másrészt azáltal is, hogy az emberekre nemesítőleg és nevelőleg hat.”⁸

A magyar és a latin eredetű nyelvekben a munka szó etimológiájában benne van a szenvedés.

„Szláv eredetű szó: szerb-horvát, szlovén, szlovák muka ('kín, baj, gyötirelem, vesződség'). A magyarba még a 10. század vége előtt, nazális magánhangzót tartalmazó alak kerülhetett, s egy ideig őrizte a szláv nyelvekbeli jelentést, ahogy a Halotti Beszédben olvassuk: haraguvék isten, es vetevé üt ez munkás világbele. A 'kín' ⇨ 'keserves munka' ⇨ 'alkotó munka' jelentésféjlődés a latinban is lejátszódott, a labor eredeti jelentése ugyanis 'teher, szenvedés' volt.”⁹

⁷ CZUCZOR–FOGARASI 1862.

⁸ A Pallas Nagy Lexikona 1892.

⁹ TÓTFALUSI [é. n.].

Az angol *labour* vagy *labor* kifejezés is munkát jelent, olyan értékes szolgáltatást, amely hasznot hajt vagy vagyont képez, ide nem értve a tőke felhalmozását és az üzleti kockázatok vállalását. Tartalmazza a kétkezi munkások szolgáltatásait, de bármilyen egyéb szolgáltatást is magában foglal. Nem szinonimája a fáradtságnak és a megerőltetésnek, és a fizika munkafogalmához is csak áttételesen kapcsolódik. Az ember fizikai energiáinak termelési munkára való felhasználása éppen úgy eleme, mint a különböző készségek, képességek és az önállóság alkalmazása. Minden munkában közös, hogy időt használ fel. Az is közös jellemző, hogy a játéktól eltérően nem önmagában rejlik a célja, hanem a végterméke érdekében, vagy az eredményből való részesedésben.¹⁰

Már a munka történetének hajnalán elindult a munkamegosztás, amelynek a közgazdaságtan különösen nagy jelentőséget tulajdonít. Bücher a munkamegosztásra az alábbi definíciót adja:

„[E]mberi akaratnyilvánítás által kiváltott speciális fejlődési folyamat, amelyben egy gazdasági teljesítményt egy személyről, aki eddig azt ellátta, több személyre ruháznak át, oly módon, hogy a továbbiakban mindegyikük a korábbi összmunkának csak egy elkülönülő részét látja el. A munkamegosztás ennek megfelelően abban ismerhető fel, hogy az egy meghatározott gazdasági cél eléréséhez szükséges munkaerő létszáma nő, és hogy egyúttal a munka differenciációja is megtörténik. A gazdasági feladatok leegyszerűsödnek: jobban illeszkednek az emberi képességek korlátaihoz, s egyúttal individualizáltabbá válnak. A munkamegosztás ezért egyúttal mindig a munka tagozódása is, a munka szervezése a gazdaságosság elve szerint; eredménye mindig különböző erők egy cél érdekében történő együttműködése, amit korábban egyetlen erővel is el lehetett érni.”¹¹

A munkamegosztás fenti megfogalmazásába beleillik többféle megvalósulási módja. Egyaránt jelent termelésmegosztást, munkafelbontást, szakmai specializációt és az úgynevezett munkaeltolódást is, amely a technikai fejlődésből következik, és azt jelenti, hogy a munkaműveletek egy része más iparágba tevődik át.

Közgazdasági jelentősége is óriási, de ezen túlmutató szerepe is van: „növeli a munkás termelőerejét és ügyességét, elengedhetetlen feltétele a társadalmak anyagi és szellemi fejlődésének, forrása a civilizációnak.”¹² „[I]gazi funkciója az, hogy a szolidaritás érzését teremti meg két vagy több személy között.”¹³

¹⁰ „Labour” szócikk. Encyclopaedia Britannica [é. n.].

¹¹ BÜCHER 2005: 223.

¹² DURKHEIM 2005: 226.

¹³ DURKHEIM 2005: 229.